

ІНОЗЕМНА МОВА ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ ЯК СКЛАДНИК МІЖКУЛЬТУРНОГО НАВЧАННЯ ПРАВНИКІВ

Сковронська І. Ю.

Мова - це засіб і знаряддя всіх видів мислення, вона матеріалізує та висловлює свідомість насамперед через словниковий склад, оскільки слова звернені до світу речей і світу понять. Слова називають предмети та презентують знання.

Найбільш чітко виражений зв'язок мовних і логічних категорій: слова з поняттям, пропозиції із судженням. Пропозиція та судження організують думку як ствердження чи заперечення.

Проблема мовної комунікації стара, як світ. Її зовнішня оболонка в кожному епоху має інше історичне забарвлення та підґрунтя, проте суть залишається тією самою, що й сотні, тисячі років тому: уміння порозумітися, комунікувати, почуватися своїм серед своїх, бути в безпеці, у якій країні ми би не перебували. Усе це дарує мова та мистецтво комунікації, про що свідчить легенда про Вавилонську вежу. У ній говориться, що колись люди розмовляли однією мовою, жили в мирі. Однак їх ідея збудувати вежу та досягти неба не сподобалася богові Ягве, тому він зробив увесь люд багатомовним. І щоб вижити, людям довелося групуватися у спільноту, шукати тих, хто розмовляє тією самою мовою, що й вони.

Мова розглядається як інструмент, який дає змогу людині краще орієнтуватися в навколишньому світі. За допомогою мови можна створювати нові світові моделі мислення та нове світове знання. Отже, знання мови, зокрема іноземної, стає в сучасному суспільстві необхідною частиною особистого та професійного життя людини.

Ключові слова: мова, іноземна мова, білінгвізм, мова для спеціальних цілей, комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація.

Skovronska I. Yu. A foreign language for special purposes as a component of intercultural education of lawyers

Language is a means and a tool of all kinds of thinking, it materializes and expresses consciousness primarily through vocabulary, since words are addressed to the world of things and the world of concepts. Words name objects and express knowledge.

The most clearly expressed connection between linguistic and logical categories: words with concepts, sentences with judgments. A proposition and a judgment organize a thought as an affirmation or a denial.

The problem of language communication is as old as the world. Its outer shell in each era has a different historical color and background, but the essence remains the same as hundreds and thousands of years ago - the ability to get along, communicate, feel one's own among one's own, be safe, no matter in which country we are. All this is given by language and the art of communication.

The legend of the Tower of Babel is proof of that. It says that once upon a time people spoke the same language and lived in peace. However, their idea to build a tower and reach heaven did not please the god Yahweh. He made all people multilingual. And in order to survive, people had to group themselves into communities, look for those who speak the same language as them.

Language is considered as a tool that allows a person to better navigate in the surrounding world. With the help of language, you can create new world models of thinking and new world knowledge. Therefore, knowledge of a language, including a foreign one, becomes a necessary part of a person's personal and professional life in modern society.

Key words: language, foreign language, bilingualism, language for special purposes, communicative competence, intercultural communication.

Постановка проблеми та її актуальність. Перехресні культурні тенденції в освіті, економіці й політиці, а також в інших сферах людської діяльності посилюються у XXI ст. Ці тенденції припускають розвиток перехресної культурної обізнаності та освіченості серед членів різних товариств, зокрема професійних. Така обізнаність ґрунтується на мові, за допомогою якої передається інформація. Знання мови, з одного боку, дає можливість отримати додаткову інформацію, а з іншого - формує перспективу для ведення діалогу з представниками інших культур за допомогою професійного спілкування.

Навчання для здобувачів вищої освіти - це форма отримання спеціальності. Головне завдання закладів вищої освіти - підготовка висококваліфікованих фахівців, які володіють глибокими тео-

ретичними знаннями та практичними навичками за фахом. Усі складники навчального процесу, зокрема й вивчення іноземної мови в контексті отримання фаху, здійснюють цілеспрямований вплив на навчання та виховання здобувача вищої освіти. Ось тому в освітніх програмах закладів вищої освіти іноземна мова входить до списку дисциплін, включених у модель фахівця-правника, і є обов'язковою компонентою освітньої програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблема професійно спрямованого навчання та розвитку професійної компетенції розглядається представниками різних галузей знань. У мовознавстві вона досліджується з позиції функціональної лінгвістики, загальної теорії термінології для виявлення мовних одиниць, які підлягають засвоєнню для оволодіння певним науково-функціональним стилем (це питання розглядали Р. Зорівчак, Т. Головач, А. Посохова, В. Даниленко, М. Гдакович, О. Клак, Б. Гавранек, С. Хижняк, Н. Воробйова та інші вчені).

У психології ця проблема розглядається з позиції особливостей психологічного становлення й формування особистості фахівця, психології навчання, засвоєння знань тощо (цим займалися Л. Кузьо, В. Бондаренко, С. Рубінштейн, Є. Карпенко, Г. Католик, О. Кузьо, Н. Калька, З. Ковальчук, З. Кісіль та інші науковці).

У педагогіці ця проблема вивчається з позиції створення вузівської моделі фахівця, моделі педагогічної системи (ці аспекти аналізували О. Зеленська, М. Кащук, Н. Мачинська та інші фахівці).

Метою статті є окреслення проблеми професійно спрямованого навчання в дидактиці та у вихованні, що має давні традиції і набуває особливого значення в наш час, коли соціокультурна, економічна й політична ситуація в Україні продукує в суспільстві та у громадян реальні потреби у знанні іноземної мови, формуванні вторинної мовної особистості. Зазначені процеси відбуваються й у правовій сфері.

Виклад основного матеріалу. Поняття мови багатопредметне й багатовекторне. Воно перебуває в постійній взаємодії з усіма напрямками людського життя та суспільства, перебуває в тісних зв'язках із такими сферами науки, як соціологія, соціолінгвістика, культурологія, етнолінгвістика, комунікативна лінгвістика, країнознавство, методика викладання іноземних мов тощо.

Так, у США вже багато років функціонує Товариство міжкультурного навчання, освіти й дослі-

джень (Society for Intercultural Education, Training and Research - SIETAR), а також Міжнародна комунікативна асоціація (International Communication Association - ICA). Із середини 70-х рр. XX ст. друкуються щорічні видання з міжнародної та міжкультурної комунікації (International and Intercultural Communication Annuals), щоквартальний журнал міжкультурних зв'язків (International Journal of Intercultural Relations). У вищих навчальних закладах США надпопулярними є спеціальності «Міжкультурна комунікація», «Міжкультурна освіта» [1, с. 3].

Освітні проблеми в галузі права, як і проблеми міжкультурної комунікації та міжкультурного навчання сьогодні, в умовах війни, постають ще гостріше й виразніше. Виявилось надважливим завданням донести світові правду про Україну та ті жахіття, які творить російська армія на нашій землі. Якщо торкнутися національної і культурної спадщини, то зараз важко навіть уявити масштаби руйнувань культурних пам'яток по всій країні. Міжнародна преса повідомляє, що попередній список культурних втрат ЮНЕСКО станом на кінець березня 2022 р. уже включав 29 релігійних об'єктів, 16 історичних будівель, 4 музеї та 4 пам'ятники. Серед них - Меморіальний центр Голокосту у Дробицькому під Харковом, де нацисти знищили тисячі євреїв. Іванківський історико-культурний музей, що на північ від Києва, був знищений 28 лютого 2022 р., а доля його колекції з 25 картин української народної художниці Марії Приймаченко, оспіваної П. Пікассо та М. Шагалом, невідомо. Неможливо уявити, які втрати ми маємо станом на сьогодні. Знадобляться роки, щоб описати й підрахувати їх. І у виконанні цього завдання роль правників важко переоцінити. Злочини проти людського життя та злочини проти культури є просто «двома різними етапами одного насильницького процесу етнічної чистки та геноциду». Гаазька конвенція 1954 р. встановила правила захисту культурних цінностей від знищення та розграбування під час збройних конфліктів. Росія та Україна є сторонами цієї конвенції. Поняття навмисного знищення культурних цінностей як військового злочину далі розвивається в Резолюції S/RES/2347 Ради Безпеки ООН від 2017 р. (цей текст був реакцією на культурне знищення, здійснене Ісламською державою) [2]. Тому сьогодні всі питання освіти, культури, міжкультурної комунікації та міжкультурного навчання тісно пов'язані з питанням вивчення іноземних мов із метою комунікувати зі світом, гармонійно та на рівних впливатися у світову спільноту.

У процесі дослідження проблеми професійно спрямованого навчання представники різних галузей сучасної науки зверталися до мови, оскільки вона є інструментом, що дає людині можливість краще орієнтуватися в житті, сприяє підвищенню загальної культури фахівця та є однією з основ і засобів професійного зростання, оскільки навчання ведеться на професійно орієнтованих матеріалах за всіма галузями права. Сьогодні нагальною потребою розвитку професійно спрямованої особистості правника є формування його професійної компетентності. Іноземна мова в цьому контексті є додатковим засобом спілкування, інструментом загальної освіти особистості, професійно спрямованою системою підготовки майбутніх фахівців.

Як відомо, під мовою розуміють природну людську мову. Мова - це сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах конкретного суспільства звукових знаків для позначення об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок [3, с. 661].

Під поняттям «іноземна мова» розуміється мова, яка вивчається поза умовами її природного побутування, тобто в навчальному процесі, і яка не вживається поряд з основною мовою в повсякденній комунікації. Таким чином, іноземна мова - це предмет, що розвиває двомовність у суспільстві, тобто білінгвізм. Білінгвізм - це володіння та напереміне користування двома мовами (зазвичай рідною та державною) [4, с. 60]. Розрізняють природний і штучний білінгвізм. Перший виникає в умовах, коли людина у природному середовищі вивчає другу мову. Другий тип білінгвізму реалізується в умовах навчання мови в обстановці, далекій від природної, коли в одному й тому самому суспільстві в умовах побутової та офіційної комунікації говорять іншою (рідною національною) мовою. Сучасні вимоги навчання іноземних мов орієнтують студентів на розвиток продуктивного білінгвізму у професійній сфері.

У зв'язку із цим уже у XXI ст. значного поширення набув термін «мова для спеціальних цілей». Реорганізація вищої школи сьогодні орієнтується на розширення зв'язків у міжнародному масштабі, а тому дедалі більшу увагу заклади вищої освіти приділяють проблемі мови для спеціальних цілей.

Поняття «мова для спеціальних цілей» уперше з'явилося в 40-50-х рр. XX ст. в США для позначення спеціальної підготовки льотчиків-курсантів на армійських курсах, коли виникла потреба в розробленні нових прискорених методів навчання.

У 70-ті рр. XX ст. в лінгводидактиці німецькомовних країн Європи також укорінився термін «мова для спеціальних цілей». Через значні фонетичні, орфографічні й лексичні розбіжності наче єдиної німецької мови на території Австрії, Бельгії, НДР, ФРН, Швейцарії особи, які працювали в галузі термінології, поставили питання про необхідність збереження єдності німецької мови хоча би в царині спеціальних знань. Так склалося поняття «мова для спеціальних цілей», яке отримало скорочене позначення LSP з англійського Language for Specific Purposes. Поняття LSP міцно утвердилося також в Австрії на сторінках журналу «Fachsprache». Цей журнал має на меті інформувати читача про сучасний стан теорії LSP. На переконання багатьох вітчизняних і закордонних лінгвістів, уся сукупність лексики національної мови може бути розділена на загальну лексику та лексику мови для спеціальних цілей. Загальна лексика посідає центральне місце, а спеціальна - периферійне [5, с. 176].

У наш час відкривається безліч професійних курсів, орієнтованих на навчання спеціальності з використанням іноземної мови. Професійно орієнтоване навчання спеціальності має декілька рівнів оволодіння іноземною мовою з метою професійного спілкування.

Пильну увагу професійній орієнтації навчання іноземної мови приділяють міжнародні організації. Так, при Раді Європи в 1989 р. інститутом загальної вищої освіти був створений професійний сектор. Тривалий час професійно орієнтоване навчання іноземної мови (vocationally oriented language learning - VOLL) у методиці навчання іноземної мови називали «чорним ящиком». Витоки цього виду навчання беруть початок у надрах ESP (English for specific purposes - англійська для спеціальних цілей), що має багатий досвід. Курси ESP завжди вважалися пріоритетними у плані обслуговування сфери бізнесу, економіки та інформатики [6, с. 136].

Однак стрімке зростання виробництва та розподіл матеріальних благ, створення світового ринку господарювання викликали вільне пересування фахівців Європою, їх спілкування шляхом подолання національних і мовних бар'єрів. Тому стало очевидно, що межі ESP вузькі та перестали задовольняти особистісні потреби фахівців. Знадобилося розширити діапазон вивчення мови, долучити фахівців до «туристичного» контексту.

Сьогодні в межах Ради Європи професійно орієнтоване навчання іноземної мови характеризують як ланку в системі безперервної освіти.

Професійний підхід базується на встановленні інтеграційних зв'язків, змісту професійно орієнтованого навчання із загальним курсом іноземної мови, що знаходить своє відображення в навчальних програмах для середніх спеціальних та вищих навчальних закладів. У процесі навчання майбутніх фахівців виникає питання про сертифікацію учнів згідно з визначеними рівнями сформованості комунікативної компетенції в іноземній мові.

До останнього часу не було сформованого єдиного погляду на критерій певного рівня володіння іноземною мовою загалом і стосовно професійно орієнтованого навчання іноземної мови зокрема. У різних сферах професійного використання іноземної мови потрібен різний ступінь готовності комунікантів вступати в контакт з іншомовним співрозмовником. Кожна сфера комунікації розвивається всередині конкретної професії у процесі соціалізації особистості. Таким чином, підготовку фахівців зі знанням іноземної мови розумно здійснювати насамперед на функціональному рівні з урахуванням конкретної спеціалізації, оскільки у професійному навчанні проявляється тенденція долучення процесу навчання до діяльності людини.

У 1980-х рр. західні дослідники взяли за створення нової теоретичної моделі, що стосувалася би лінгвістики й лінгводидактики. У результаті була створена концепція комунікативної компетенції. Якщо дотримуватися цієї концепції, комунікативний компонент має складатися з таких елементів:

- а) лінгвістичної компетенції;
- б) соціолінгвістичної компетенції;
- в) дискурсивної компетенції;
- г) стратегічної компетенції;
- ґ) соціальної компетенції;
- д) соціокультурної компетенції [7, с. 50].

Представлена рівнева модель стимулює пошук професійної моделі. Так, у Нідерландах була запропонована модульна організація системи професійно орієнтованого навчання іноземної мови. Сенс її полягає в тому, що спочатку майбутній фахівець досягає базового рівня комунікативної здатності діяти в щоденних ситуаціях професійного й міжособистісного спілкування. Потім відбувається спеціалізація учнів залежно від їхніх професійних потреб. Таким чином, під час встановлення шкали професійних рівнів оволодіння іноземною мовою були прийняті такі положення:

1. Широкі професійні потреби повинні бути задоволені, при цьому професійне іншомовне навчання збагачується мовним змістом загального курсу іноземної мови.

2. Унаслідок соціальної зумовленості є необхідність виділення загальних функцій, характерних для специфіки конкретних професій; важливо, що зміст навчання іноземної мови, що є дієвим у межах однієї спеціальності, може переноситися на інші професії.

3. Оскільки вивчення іноземної мови - це зустріч із новим світом, вона повинна бути чимось більшим, ніж імітація мовних поведінкових ролей. Ключ до вирішення цієї проблеми вбачається у формуванні в комунікантів соціокультурної компетенції, що надає професійно орієнтованому навчання іноземної мови деяку перевагу перед системою навчання ESP, яка не включає в себе соціокультурні аспекти освіти.

Неврахування соціокультурної компетенції може позначитися на ефективності процесу навчання.

Вузькоспеціальною лексикою користується обмежена кількість фахівців. Мова для спеціальних цілей може бути довільно створена для нової галузі знання на базі національної мови за деякої участі запозичених елементів. Якщо значення слів у національній мові формуються століттями, то в мові для спеціальних цілей вони можуть бути довільно сконструйовані за умови прийняття їх усіма фахівцями.

Мова для спеціальних цілей бідна на виразні засоби. Різні художні прийоми, що є типовими для літературної мови, у ній зайві. Їй не потрібні метафори, стилістичні синоніми, художні образи. Жанри, у яких застосовується мова для спеціальних цілей, відрізняються від жанрів літературної мови загалом та від мови літературних творів. Лексичний склад мови для спеціальних цілей відображений у спеціальних термінологічних словниках, термінологічних стандартах тощо.

Вважається, що предметом загальної теорії термінології є мова для спеціальних цілей. З позиції функціональної лінгвістики це функціональна мова, мова спеціальної функції, підмова національної мови. Вона обслуговує потреби спеціальної комунікації. Це монофункціональна мова, на відміну від національної літературної мови, яка є поліфункціональною [8, с. 69]. Окремі галузі комунікації вимагають спеціальних мовних засобів, які відбираються залежно від сфери комунікації. У такий спосіб розвивається ідея про дві функціональні мови: підмову техніки та мову науки. На відміну від стандартів обидві вони монофункціональні. Вони застосовуються всередині однієї сфери комунікацій. Таким чином, функціональну підмову можна окреслити як монофункціональну

підмову цього стандарту, як спеціальну мовну підсистему, засновану на цьому стандарті.

Функціональна лінгвістика оперує поняттям «літературна мова», що відповідає англійському поняттю *standard language* (стандартна мова). Вона визначає мовний стандарт як зразкову нормалізовану мову, норми якої сприймаються як «правильні і загальнообов'язкові» та яка протиставляється діалектам і просторіччям [9, с. 9]. Англійський стандарт не цілком тотожний з україномовним поняттям «національна літературна мова». На території Великобританії побутують три загальноприйняті стандарти (південноанглійський, північноанглійський і шотландський), що мають значні відмінності в царині фонетики та менш значні розбіжності в царині лексики і граматики. Натомість «національна літературна мова» - поняття історичне, воно має свою періодизацію, що поширюється в часі. «Мови для спеціальних цілей» - також категорія історична. Вона виникла з розвитком ремесел і торгівлі задовго до становлення літературних мов. Мови для спеціальних цілей обслуговують приватні комунікативні сфери. Вони не мають спільного вживання та не поширюються, як літературна мова, по всій території країни, не проникають у всі класи суспільства.

Висновки. Отже, мова - це запорука виживання та буття людини загалом. Знання іноземної мови в новій ситуації розвитку суспільства перетворюється на категорію затребуваних умінь у практичній та інтелектуальній діяльності людини. Затребуваність іноземної мови в суспільстві підвищує своєю чергою її статус як навчального предмета в системі вищої освіти. Прикро й гірко, що вона стає навіть приводом для початку воєн, безжального винищення націй і народів.

З розвитком науки й техніки мови для спеціальних цілей зазнають значних змін. Міжнародність наукових відкриттів, інтернаціоналізація виробництва й торгівлі ведуть до створення нових спеціальних «мов», які обслуговують нові галузі в науці та виробництві. Нові мови для спеціальних цілей склалися в епоху, коли літературні мови передових промислових країн уже сформувалися, їх становлення й розвиток відбувалися незалежно від складання норм національних літературних мов.

Тому так важливо сьогодні працювати над удосконаленням усіх складників, які роблять успішним вивчення молодими фахівцями мови для спеціальних цілей у різних галузях і професіях, які є в сучасному світі.

Література

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Latest publications, blog posts and multimedia from the European Parliamentary Research Service. URL: <https://epthinktank.eu> (дата звернення: 09.08.2022).
3. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ, 2001. Т. 2. 912 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за ред. В. Дубчинського. Харків, 2006. 1008 с.
5. Douglas D. Language for specific purposes assessment criteria: Where do they come from? *Language Testing*. 2001. Vol. 18. Iss. 2. P. 171-185.
6. Морська Л. Англійська мова для спеціальних цілей (ESP): історія виникнення підходу та його специфіка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2012. Вип. 25. С. 136-138.
7. Осіпов П. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/zbirnuku/7/8.pdf> (дата звернення: 09.08.2022).
8. Спіжова А. Дефініції поняття «міжкультурна комунікація». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. 2007. Вип. 1. С. 68-72.
9. Карпова К. Вербалізація національно-специфічних концептів американського суспільства XX - початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. 20 с.

Сковронська І. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та культури
фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх
справ